

ESKİ ROMA TIBBINDA HEKİMLİK SANATI

Ayşe Nur GÖKÇE, Doğan ÜVEY*

Roma İmparatorluğunda tıp, Yunan ve Mısır kültürlerinin etkisinde gelişmiştir.

Hastalıkların ve tedavilerin çoğunluğu dinsel ağırlıklı olmakla beraber görsel bilgiler de içerir. Dinsel ağırlıklı tedavileri ilkel tıp olarak isimlendirebiliriz. Diğer taraftan görsel tecrübeleri genellemeler halinde sentezleyerek açıklamalar getiren görüşe teorik tıp diyebiliriz.

Hippokratın bütün hastalıkların bir sebebi olduğunu açıklaması ile başlayan dönemde tıp büyü, din ve batıl inançlardan kurtulmuş, Hippokrat yemininde ifadesini bulan ahlaki değerlere bağlı, kendini akılcı tıbbı adanmış Yunan hekimlerinin Roma tıbbındaki bu gelişmeye katkısı büyüktür. Bu bakımdan Roma imparatorluğu tıp tarihinde bilimsel tıbbı geçişte önemli bir ara dönemi oluşturur. Bunun sebebi ne Yunanlılar gibi tıp bilimini yükselteceklerine inanmışlar ne de genellemeleri bir yana bırakıp görsel deneyimlere yönelmişlerdir. Buna rağmen bu devirde kendini teorik tıbbı adayarak sonraki çağlara rehberlik eden Galen, Dioskorides, Morcellus gibi kurdukları standartlarla tıbbın geleceğini örnek teşkil eden otoriteler yetiştirmiştir (5).

Halk Hekimleri

Belirli bir zaman aralığında eski ile yeninin bir karşılaştırmasını yapmanın zorluğu açıktır. Bununla birlikte Roma İmparatorluğunda eyaletin önemi, eğitim durumu ve merkezin kontrolü gözönüne alınarak belli bir düzeyde açıklık getirmek mümkündür.

Eldeki bilgiler eski tıp hekimlikten yeniye

geçişin cerrahi ile gerçekleştiğini göstermektedir.

M.Ö. 219 yılında Romaya gelen Peloponnesian hekim (yara cerrahı vulnearus medicus) Archagathus geleneksel hekimliğe deneysel yenilik getirenlerin başında gelir (8,11). Fakat Nutton, Archagathus'un yenilik getiren ilk Yunanlı hekim olmasını değil, Romadaki ilk eyaletlerden gelen tıp çalışanı olmasının önemini vurgular (9). Böylece bundan sonra Roma senatosu Archagathus'a vatandaşlık hakları vermiş ve cerrahlığa halk içinde en önemli mevkinin verilmesini sağlamıştır.

Plinny'e göre sadece zengin Romalı ailelere Yunanistan'dan gelerek, hizmet veren hekimler artık halka inerek mesleğe devam ettiler. Cato ve Plinny eski geleneksel kendine yeten kırsal ilaçlara dayalı tedavinin ortadan kalkması ile hekimlere, iyileştirici personele ve ilaç yapanlara bağımlılık artmıştır (10). Bu da gelişen kentleşmenin doğal bir sonucudur. Ancak Archagathus olayından birbuçuk yüzyıl sonra Julius Caesar Roma'da hekimlik yapan herkese vatandaşlık hakkı vererek, vergiden muaf tutmuştur. Bu karar askeri nedenlerle eyaletlerde olan pek çok hekimin merkeze gelmesine neden olmuştur. Aynı zamanda bu karar hekimlerin iyileştirici olarak değerinin yeni kabul edildiğini göstermesi bakımından da önem taşır (1).

Caesar döneminde hem akademik, hem pratik bakımdan takdir edilerek hekimlik sanatını öğretici olarak kabul eden hekimlerin kazandıkları bu haklar Hadrian döneminde itfaiyecilere ve ulaşım

çalışanlarına da verilmiştir (7). Caesar dönemine verilen bu ayrıcalıklar Augustus, Vespasian ve Hadrian dönemlerinde de ilan edilen fermanlarla onaylanmış ve genişletilmiştir. Çünkü herhangi bir şehirde hekimlik yapmak isteyen kişi tecrübeli bir hekimler jürisinin sınavından geçmez, sadece yüksek rütbeli bir memurun önce mesleğe uygun bulması ile işe başlardı. Vergi ve halk hizmetlerinden muaf olan hekimlerin artan sayısı şehir ordo (yönetim kurulu) suna ağır bir yük getirmiştir (6). Bunun sonucunda Antoninus Pius, doktor sayısını şehirlerin nüfusuna göre en fazla beş, yedi ya da on ile sınırlayan bir yasa çıkarmıştır. Bu karar kent halkı için hekim temin ederken kent meclisi içinde denetim seviyesini yükseltmek ve iş güvenliğini sağlamak amaçlanmıştır. Buna rağmen bu yasanın daha iyi bir tıbbi bakım sağlayıp sağlamadığı belirlenememiştir (12).

Roma ise tüm bu kararların dışında tutulmuştur. Romadaki tüm doktorlar vergiden muafı. M.S. 368'de doktor sayısında ve tedavide yetersizlikler gözlenmeye başlandı. Bazı hekim adayları hekimlere çıraklık yaparak mesleklerini öğrenirken, çok az sayıda aday da tıbbi merkezlere giderek, kütüphanedeki tıbbi eğitimden faydalanıp mesleklerini öğrendiler. Tıbbi eğitim almak çok kolay değildir ve Severus Alexander'ın (M.S. 222-235) hükümdarlığı zamanında eyalette tıbbi eğitim fonu kuruldu. Böylece bazı doktorlara düzenli maaş ödendi ve tıbbi dersler vermek zorunda oldukları konferans odaları da tahsis edildi. Fakat bu dersler resmi olarak tanınsa da müfredata bağlı sistematik öğrenime ve herhangi bir sınava dair kanıt yoktu. Elimizdeki tek kanıt M.Ö. 368'den sonra hekimlerin halk hizmeti görevlerinin atamalarına karıştığı kanıtı vardır (13).

M.Ö. I. yüzyıldan itibaren askeri hekimlikte de ilerleme görüldü. Cumhuriyet döneminde sağlık hizmetleri, yaralıların tedavisi belli esaslara göre düzenlenmişti; Augustus ve onun halefleri döneminde profesyonelce ayakta duran ordunun tıbbi açıdan köklü bir değişikliğe ihtiyacı vardı. Artık askeri

seferler 4 mevsime yayılırken ordu uzak, düşman topraklarına yayılıyordu. Hastalar ve yaralılar geri döndüklerinde askeri tıp heyetleri yardımlarına koşuyorlardı. Hastanenin yönetimiyle praefectus castrorum ve optio valetudinarii adı verilen doktordan çok bir yönetici olan H.Q kadrosundaki kıdemli bir memur görevliydi (3).

Milites medici ve capsarii muharebe alanına girip çıkan tıbbi asistanlardı ve gerçek hekimlerden "medici"ler değişik tecrübe ve yeteneklere sahip kişilerdi. Bazıları tıbbi kariyerlerinin başlangıcındaydı. Medici'lerin arasındaki değişik mevkiler maaş oranlarından da görülmektedir. Medici ordinarii yüzbaşıya eş rütbedeydi. Davies, "Ordinarii" sözcüğünün kısa süreli doktorların aksine, daima askeri doktor olduğunu söyler.

Medicii Ordinarii mevkiinin üstünde Medicus Castrensis ve Medicus Castrorum adı verilen rütbeler vardı. Ayrıca (Medicus Chirurgus) cerrahi uzmanları ve Medicus Clinicus dahili hastalıkları uzmanları da bulunmaktaydı.

Özel Hekimler

Roma İmparatorluğunda en önemli konumdaki askeri hekimlerin yanında özel sektörde; saray hekimleri, seçkin kişiler için çalışan hekimler, köle hekimleri, kadın hekimleri, ebeler, masörler, eczacılar bulunmaktaydı. Bundan başka çeşitli iyileştiriciler, büyücüler ve uzmanlar da sanatlarını icra etmekteydi. Görüldüğü gibi sosyal yapı içinde her sınıfa hitap eden ayrı bir hekim sınıfı bulunmakta olup, bunların bazıları tıp eğitimi görmüş, bir kısmı da usta-çırak ilişkisi ile yetişmiştir.

Bu hekimlerin çeşitliliği içinde imparator ailesi ve saray halkı seçilmiş tıp eğitimi görmüş hekimlere tedavi olurken, halk daha çok diğer grup hekimleri tercih etmekteydi. M.Ö. ilk iki yüzyıldaki imparatorluk hekimlerinin çoğu Yunan tıp teorileri ile yetişmiş Yunan hekimleridir. İmparator ve ailesi tüm tıp alanından faydalanabilirdi. Roma'da imparatora ve seçkin tabakaya

hizmet eden özel hekimler takdir edilmekten başka politik güç de elde edebilirdi. Buna karşılık sosyal durumu düşük olan tabaka ile Lycia, Pomphylia ve Tralles ve Smurra'dan Romaya gelen göçmenlerin sağlık hizmetlerinden çok az faydalandığı bilinmektedir (14).

Erken imparatorluk döneminde zengin ve soylu ailelerin hekimleri genellikle Yunan tebalı hekimler olup, çoğu hizmet ettikleri malikanede kalırdı. Özellikle kırsal kesimdeki malikanelerde yaşayan soylular için bu tip ilişki tercih edilirdi.

Eğitim ve tecrübeleri ile diğerlerinden farklılık gösteren bağımsız hekimler de büyük bir grubu oluşturmaktadır. Bağımsız hekimlerin büyük bir kısmı 12 yıl tıp çalışması yapma ve Galen'in zamanındaki gibi önemli tıp merkezlerine seyahat etme şansına sahiptiler. Ayrıca tedavi şekilleri hacamat etmek, kan almak, barsak temizlemek gibi işlemler yapan bir başka grup serbest hekimler vardı. Sağlıkçıların başında erkekler gelmekteyse de, bu konuda kadınların da aktif rol aldığı görülmektedir. Örneğin Roma'da halk hekimliğinde durum ve mevkileri erkeklere eşit kadın hekimlerin oluşturduğu daimi bir kadın birliği vardı.

Kadın hekimler ebelik, kadın hastalıkları yanında göz, kulak boğaz hastalıklarının tedavisi ile uğraşırlardı. Modern anlamda tıp okullarının olmadığı uzmanlığın tecrübe ile elde edildiği bu dönemde bulunan tıbbi aletlerden bazı operasyonların da yapıldığını öğreniyoruz.

TEDAVİ

Varlıklı hastalar hekimleri evlerine çağırabilir ya da hekimin muayenehanesine gidebilirdi. İlaçlar (tabernae medicae) eczacıdan alınabildiği gibi bitkisel kökenli olan opium, kola, kokain, kına, efedrin, kafein dijitalis, ipeka gibi bitkisel maddeler akraba, tanıdık veya iyileştiricilerden de alınabilirdi. Sosyal seviyesi düşük tabakalarda ise hasta hekime gitmek zorundaydı. Buna gücü yetmeyen hastalar ise kendi kendine yetmek zorunda kalırdı. Hekim muayenehaneleri ışıklı ve havadar bir

avlu ile etrafında küçük koğuşlardan oluşmuş bir yapıydı. Burada operasyon alanı, sterilizasyon odası, doktor muayenehanesi, dispanser ve morg bulunmaktaydı (3).

Köle hastanelerinde (valetudinarium) bina bölümleri ayrı olmayıp tek bir kullanım alanından oluşmaktaydı. Buna karşılık askeri hastanelerin bol ışıklı ve düzenli bir yapı planı olup, zengin tıbbi aletlere sahiptiler. Özel şartlar varsa zengin hastalar hekim muayenehanelerinde bulunan bir bölümde gece yatırılabilirdi. Cerrahi müdahaleden yeni çıkmış veya taşınması sakıncalı hastalar bu odalarda yatırılırdı. Özel hekimler, çoğu kez cerrahi müdahaleleri hastaların evinde yaparlardı. Askeri hastahaneler daha bakımlı ve düzenli küçük klinikler ve bakım evlerinden oluşmaktaydı.

Galen ile başlayan bilimsellik akımı ile beraber halk ve asiller geleneksel hekimler yerine Galen'in fikrinde yetişmiş hekimlere ilgi göstermeye başlamışlardır.

Galen ilaç öğretisinin uzun zaman gerektiren bir olgu olduğunu, kendiliğinden hekim olmuş bazı kişilerin halka sunduğu ilaçların telkin dışında bir etkisinin olmadığını halka göstermiştir. Galen hastalarına sadece hammaddesini elde etmekte gösterdiği çok hassas davranışı ve ilaç reçetelendirmekle kalmaz, aynı zamanda belli rejimleri de tavsiye ederdi. Bundan başka Galen Pergamondaki gladyatörlere hekim olduktan sonra deneysel ve eğitsel olarak skapeli kullanmıştır (15,2). Bu kapsamda Romada hekimlerin diet, eczacılık ve cerrahi ile uğraştığını biliyoruz. Bundan başka kan almak, kırık tedavisi yapmak için uzmana gerek yoktu; fakat litotomi, katarakt, uzuv amputasyonu (kesilmesi) gibi operasyonları uzmanlar yapardı.

Hasta hekim ilişkilerini ise en iyi şekilde Celsus anlatmıştır. Celsus'a göre "Hastaya nazik ve sempatik davranmak, neşeli ve eğlendirici konuşmalarla muayeneye başlamak, morali yükselttilerek korkuları hafifletmek" önde gelirdi. Galen ise "Önce hastanın davranışlarını incelemek gerekir, ruh haline bakmalıdır. Bu durum tüm ipuçlarından daha önemlidir. Tüm bu

gözlemler tedavi için önemlidir” der. Sonuç olarak, Romada halk hekimleri, askeri hekimler, özel hekimler ve iyileştiriciler, insan sağlık sorunlarına çözüm bulmak için çalışan sınıflardı. Yapılan araştırmalarda cerrahi aletlerin bulunması cerrahi müdahalelerin yaygın şekilde yapıldığının da kanıtıdır. Temizlik, bol ışıklı ortam, bitkisel droglar, kan alma, hacamat, perhiz uygulama bize Asklepieion mabetlerini anımsatmaktadır (4). Cerrahi müdahalelerde başarı elde edilmekle beraber, Celsus tecrübesiz pratisyenlerin ven yerine bir alteri delerek, kanamaya yol açabileceği tehlikesini de anlatmıştır. Görülüyor ki, ilaçla tedavi basit diyet uygulamasının başarısızlığında arkadan uygulanan bir tedavi şekliydi. Bütün bunların yanında küçük cerrahi müdahalelerin de yapıldığını görüyoruz.

KAYNAKLAR

1. Baader, G.: Der Aertzliche stand in der Romischen Repulic in: Acta Convetus XI Walter de Gruyter Berlin - New York (1971) p:7.
2. Baylav, N.: Roma Bizans. Eczacılık Tarihi. Yörük Matbaası (1968), s.40.
3. Davies, R.W.: The Roman Military Medical Service, Berlin New York de Gruyter(1970), p:95.
4. Gökçe, A.: Pergamon Asklepieionu ve Tıp Tarihi Açısından Önemi. Tıp Fak Mecm 55:685 (1992).
5. John, M.R., Raleigh, N.C: Aufstieg und Nieder der romischen Wilt II Band Berlin, New York de Gruyter (1993), p.102.
6. Jackson, R.P.: Roman Medicine the Practitioners and their Practices (ANRW) II Band New York de Gruyter Berlin (1993), p:82.
7. Major, R.: A History of Medicine. Newyork de Gruyter Berlin (1954), p:563.
8. Nutton, V.: Roman Medicine: Tradition, Controltation Assimilation (ANRW) II Band New York de Gruyter Berlin (1981), p: 17.
9. Nutton, V.: Roman Medicine, Tradition Controltation Assimilation (ANRW) II Band NewYork de Gruyter Berlin (1981) p: 53.
10. Nutton, V.: Roman Medicine, Tradition Controltation Assimilation (ANRW) II Band New York de Gruyter Berlin (1981), p.39.
11. Phillips, J.H.: The Emergence of the Greek Medical Profession in the Roman Republic, Transactions and Studies of the College of the Phycians of Philadelphia NewYork de Gruyter (1980), p: 267.
12. Scarborough, J.: Roman Medicine to Galen Band Berlin (1993) p.32.
13. Henry, E.S.: A History of Medicine Volum I New York (1931), p:206.
14. Toledo, P.: At De Methodo Medindi VI-6 Moraux New York de Gruyter (1985), p.454.
15. Uzluk, F.N.: Hippocrate Tababeti. Genel Tıp Tarihi. Güzel İstanbul Matbaası Ankara, (1958), s.69.